

Józef Furdyna

Konserwacja malowideł ściennych w kościele św. Mikołaja w Bejscach

Ochrona Zabytków 18/4 (71), 47-57

1965

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KONSERWACJA MAŁOWIDEŁ ŚCIENNYCH W KOŚCIELE ŚW. MIKOŁAJA W BEJSCACH

Kościół w Bejskach, zbudowany w końcu XIV w. jest gotycki, murowany z cegły z użyciem ciosu (glify okien, łuk tęczyowy, żebra sklepienia, zworniki, wsporniki, baldachimy wnęk). Nieco niższe od nawy prezbiterium, gdzie znajdują się malowidła, zamknięte jest wielobocznie i nakryte gotyckim sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Na ścianie wschodniej są zachowane dwie konsole wnęk oraz baldachimy z kwiatonami i fialami (il. il. 1, 2).

Polichromia gotycka na ścianach prezbiterium wystąpiła pod dwiema (w zasadzie) warstwami tynków i ok. siedmioma warstwami pobiał¹ (il. 3). Ilość warstw pobiał i narzutów na sklepieniu była mniejsza ponieważ fragmenty polichromii późniejszej znajdują się na tynku nowszym w stosunku do gotyckiego. Po usunięciu tynku gotyckim pozostały tylko bardzo nieliczne resztki. Analogicznie do sklepienia w otoczeniu nagrobka E. Firlejówny z 1580 r. na ścianie północnej prezbiterium zachowały się fragmenty polichromii najprawdopodobniej renesansowej. Układ warstw w glicach okien i na podłuczcu był podobny do stratygrafii warstw sklepienia.

Założenia konserwatorskie

Najogólniej sformułowanym założeniem było przywrócenie wnętrzu jego pierwotnego charakteru. Założenie to planowano realizować etapami, rozpoczynając od odsłonięcia polichromii gotyckiej i późniejszej, ciosu i malo-

wanego wątku ceglanego oraz wszystkich elementów pierwotnego wyposażenia wnętrza. Zakładano również usunięcie najnowszych szpecących nagrobków, nastawy głównego ołtarza wprowadzonej w 1959 r., oraz przeprowadzenie konserwacji odkrytego malowidła łącznie z uzupełnieniem braków w zaprawie i częściowym wypunktowaniem dla podniesienia czytelności treści² (il. 4).

Przebieg prac

Zasadnicze prace konserwatorskie rozpoczęto w końcu maja 1964 r. Prowadził je autor przy pełnej współpracy art. kons. mgra Jacka Radołowicza. Po usunięciu zewnętrznych warstw narzutu i pobiał ze ścian i sklepienia, odsłonięta polichromia gotycka obejmuje łącznie 34 m² pow. Poza fragmentem zajęтым przez nagrobek E. Firlejówny jest ona w zasadzie zachowana w całości (il. 5). Ponad strefą polichromii aż do sklepienia znajduje się dekoracyjnie malowany ceglany wąż gotycki. Spoiny cegieł, często nawet wbrew ich rzeczywistemu układowi, malowane są wapnem na biało, a płaszczysty cegieł na przemian: wozówki w kolorze czerwono-ceglastym, główki w popielatym (il. 6). Fragmenty polichromii na sklepieniu (większe w dwóch żaglach) zachowane są źle i przedstawiają sploty roślinne w powtarzających się układach³. Wokół nagrobka Firlejówny odkryto 0,9 m² polichromii o bliżej

¹ Wynik wstępnych badań konserwatorskich i poszczególnych etapów późniejszych prac były konsultowane z Woj. Urzędem Kons. w Kielcach. Korzystano również z dorywczych uwag prof. dr J. Dutkiewicza. Ilość, a w pewnym stopniu i kolejność warstw narzutów i pobiał na ścianach, sklepieniu, glicach okien i łuku tęczyowym jest różna. Na ścianach przedstawia się ona następująco: tynk z polichromią gotycką na cegle, 5 wapiennych pobiał o mniej więcej jednakowej grubości, tynk o grubości ok. 0,5 cm, 2 wapienne pobiały, tynk o średniej grubości ok. 0,8 cm, oraz pobiała zewnętrzna z polichromią z 1910 r. Powyżej strefy polichromii znajduje się dodatkowa warstwa tynku o charakterze podobnym do tynku leżącego w zasięgu malowidła na pięciu pobiałach. Z prawej strony ołtarza przy oknie napis: KOŚCIÓŁ RESTAU-

ROWANY PRZEZ X. KULIŃSKIEGO, MAŁOWANY PRZEZ WORONIE[CKIEGO] (?) Z KRAKOWA W 1910 R.

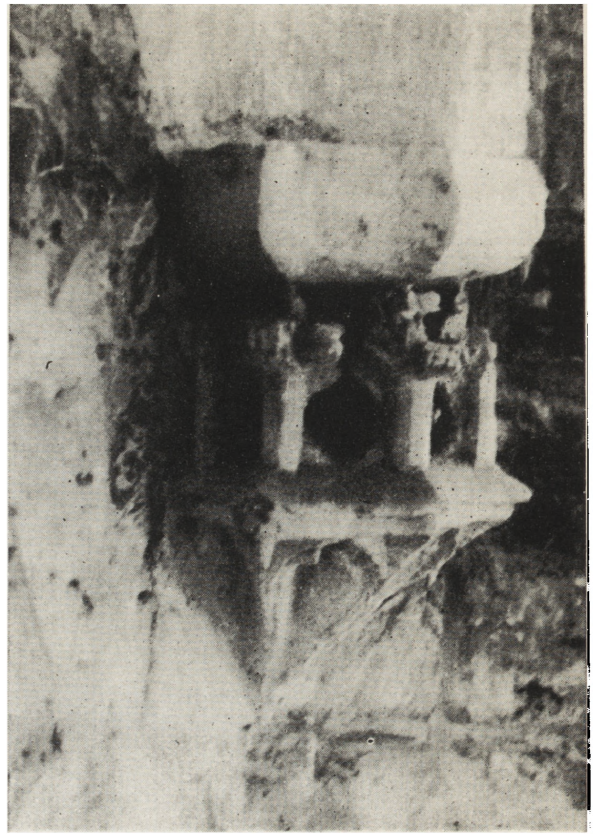
² Przyjęcie zasady stosunkowo wysokiej dokładności punktowania wiązało się głównie ze względami kultowymi. Próba punktowania na scenie św. Krzysztofa została zatwierdzona przez Komisję konserwatorską w dniu 8 VIII. (na miejscu) w składzie: mgr Danuta Paprocka i kons. mgr Wł. Zalewski — z ramienia Woj. Urzędu Kons. w Kielcach, ks. prob. P. Pytlawski i wykonawcy. Komisji przewodniczył Kons. Woj. w Kielcach mgr A. Michałowski.

³ Wg wstępnej oceny prof. dr J. Dutkiewicza, który zapoznał się z odkryciem w trakcie prac, są to fragmenty polichromii renesansowej.

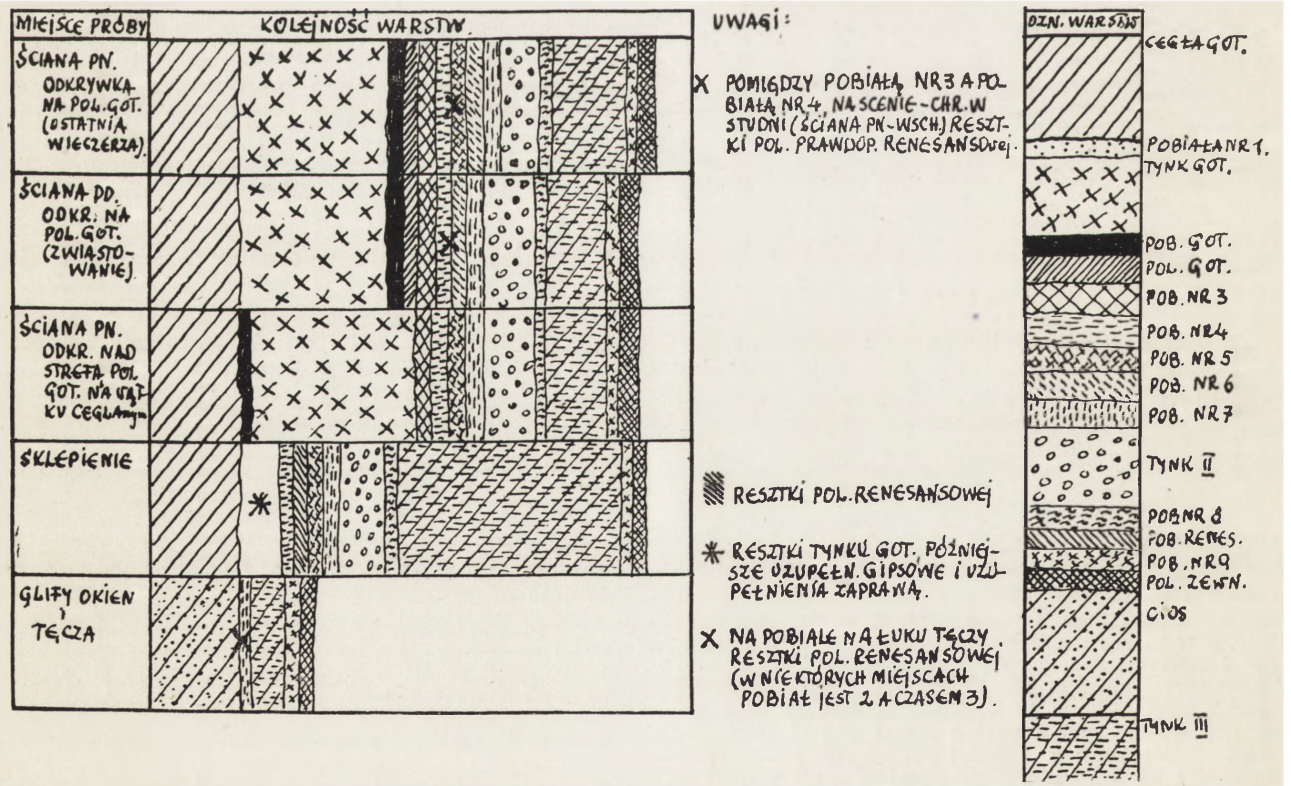
1. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Wspornik przy wnęce na ścianie wschodniej prezbiterium (fot. autor)

1. Bejsce. Église St. Nicolas. Console dans la niche Est du choeur

2. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Wspornik przy wnęce na ścianie wschodniej prezbiterium (fot. autor)

2. Bejsce. Église St. Nicolas. Console dans la niche Est du choeur

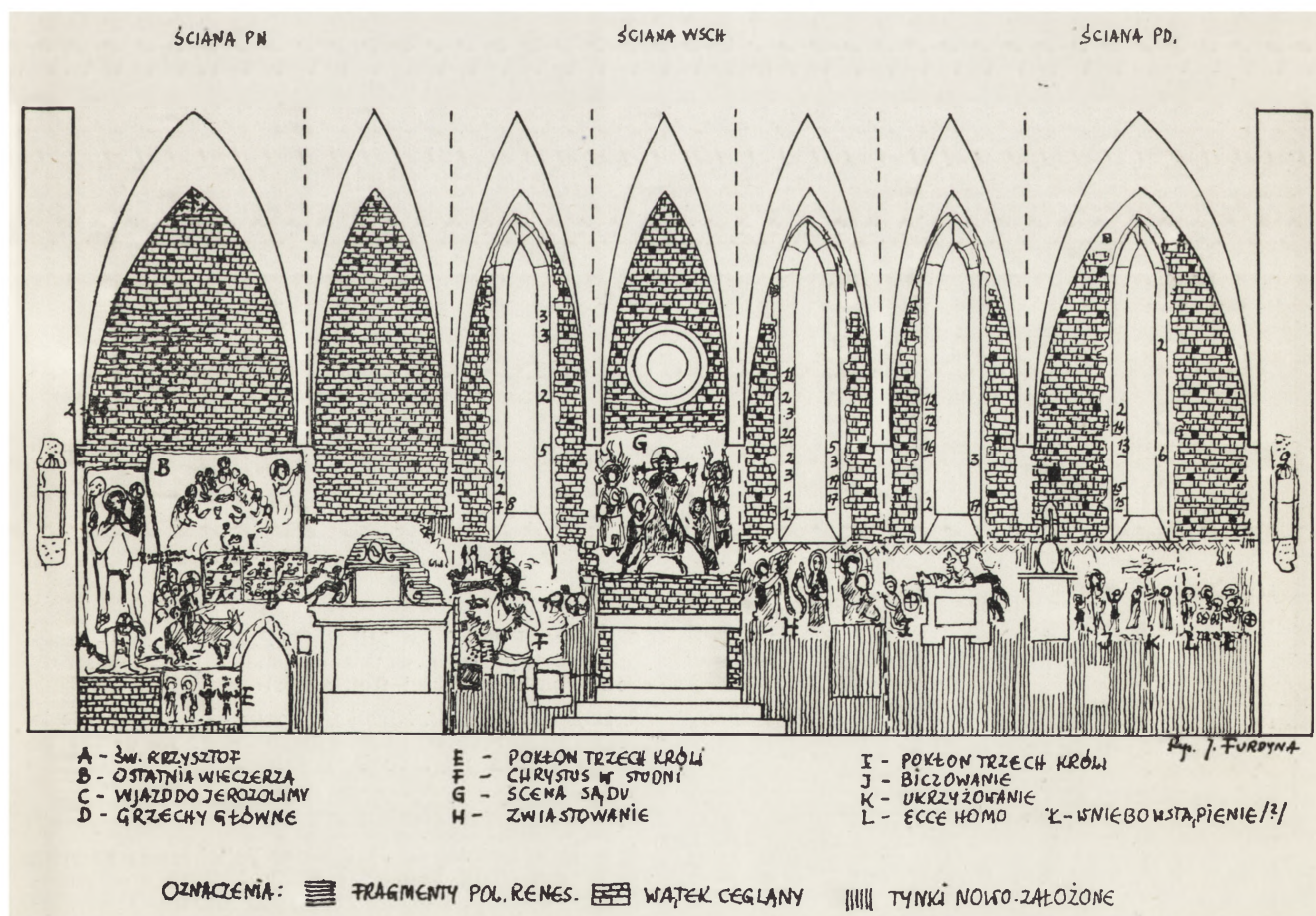
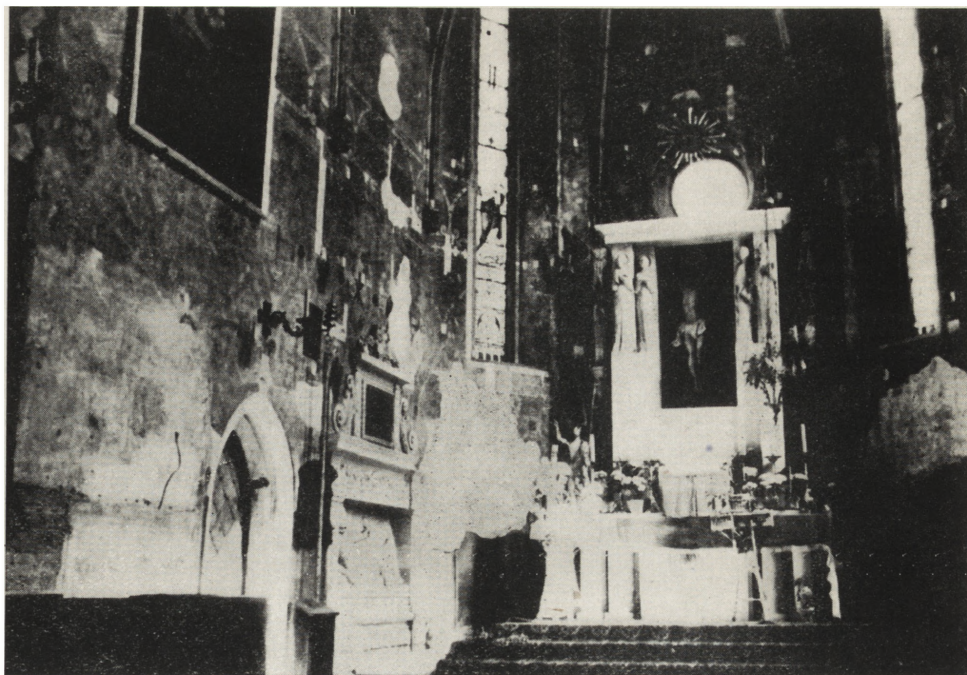

3. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia w prezbiterium — stratygrafia warstw narzutów i pobiał (rys. autor)

3. Bejsce. Église St Nicolas. Polychromie du choeur — stratygraphie des couches d'enduits et du blanc de chaux

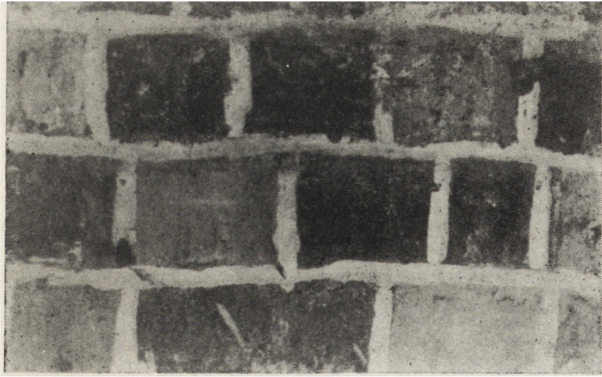
4. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Wnętrze prezbiterium — stan przed konserwacją. Widoczne odkrywki sondażowe (fot. autor)

4. Bejsce. Église St. Nicolas. Intérieur du chœur — état avant les travaux de conservation. Postes des sondages mis en évidence

5. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Prezbiterium — orientacyjny zasięg występowania polichromii gotyckiej i rozmieszczenie znaków kamieniarskich (rys. autor)

5. Bejsce. Église St. Nicolas. Chœur — zone de la polychromie gothique et configuration des marques sur pierre

6

7

8

10

9

6. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Prezbiterium — fragment malowanego wążku ceglanego powyżej strefy polichromii gotyckiej (fot. autor)

6. Bejsce. Église St. Nicolas, Choeur — fragment de la trame de brique recouverte de peinture au dessus de la zone de la polychromie gothique

7. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia gotycka w prezbiterium. Fragment sceny „Wjazd do Jerozolimy” — stan po odsłonięciu spod warstw zewnętrznych (fot. autor)

7. Bejsce. Église St. Nicolas. Polychromie gothique dans le choeur. Fragment de la scène „Entrée à Jerusalem” — état après l'enlèvement de couches extérieures

8. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia gotycka w prezbiterium. Fragment sceny „Ostatnia Wieczerza” na ścianie północnej — stan po odsłonięciu i oczyszczeniu (fot. autor)

8. Bejsce. Église St. Nicolas. Polychromie gothique dans le chœur. Fragment de “la Cène” au mur du nord — état de la peinture dégagée et nettoyée

9. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia gotycka w prezbiterium. Fragment sceny „Pokłon Trzech Króli” na ścianie północnej — stan w trakcie konserwacji (fot. autor)

9. Bejsce. Église St. Nicolas. Polychromie gothique dans le chœur. Fragment de la scène “L’Adoration des Rois Mages”, sur le paroi — état au cours des travaux de conservation.

10. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia gotycka w prezbiterium. Fragment sceny „Sądu” na ścianie wschodniej (postać anioła) — stan w czasie odczyszczenia (fot. autor)

10. Bejsce. Église St. Nicolas. Polychromie gothique dans le chœur. Fragment de la scène „Jugement dernier” au mur Est (figure d’un ange) état au cours du nettoyage

11. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia gotycka w prezbiterium. Fragment sceny „Sądu” na ścianie wschodniej (postać anioła) — stan zachowania po odczyszczeniu (zdjęcie z kalki dokumentacyjnej stanu zachowania). Oznaczenia: rzadkie kreskowanie poziome — ubytki zaprawy, kreskowanie pionowe — ubytki pobiałe z farbą, gęste kreskowanie ukośne — ubytki farby, krzyżykami oznaczono miejsca odspojenia tynków od podłoża (fot. autor)

11. Bejsce. Église St. Nicolas. Polychromie gothique dans le chœur. Fragment de la scène „Jugement dernier” au mur Est (figure d’un ange) — état de conservation après nettoyage (photo documentaire de l’état de conservation). Désignations: hachures horizontales espacées — manques en mortier; hachures verticales — manques en blanc de chaux avec peinture; hachures obliques denses — détériorations dans les peintures; endroits du décollage des crépis du fond marqués de croix

12. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia gotycka w prezbiterium. Fragmenty scen „Zwiastowania” i „Pokłonu Trzech Króli” na ścianie południowej — stan zachowania po odczyszczeniu (zdjęcie z kalki dokumentacyjnej stanu zachowania). Oznaczenia: rzadkie kreskowanie poziome — ubytki zaprawy, kreskowanie pionowe — ubytki pobiałe z farbą, gęste kreskowanie ukośne — ubytki farby, krzyżykami oznaczono miejsca odspojenia tynków od podłoża (fot. autor).

12. Bejsce. Église St. Nicolas. Polychromie gothique dans le chœur. Fragments de scènes „L’Annonciation” et “L’Adoration des Rois Mages” au mur sud — état de conservation après nettoyage (photo documentaire de l’état de conservation). Désignations: hachures horizontales espacées — manques en mortier; hachures verticales — manques en blanc de chaux avec peinture; hachures obliques denses — manques en peintures; endroits du décollage des crépis du fond marqués de croix

11

12

13. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia gotycka w prezbiterium. Dwie sceny z wyobrażeniami „Grzechów głównych“ na ścianie północnej nad portalem prowadzącym do zakrystii — stan zachowania po odczyszczeniu (zdjęcie z kalki dokumentacyjnej stanu zachowania). Oznaczenia: rzadkie kreskowanie pionowe — ubytki zaprawy, kreskowanie pionowe — ubytki pobiałej z farbą, gęste kreskowanie ukośne — ubytki farby (fot. autor)

13. Bejsce. Église St. Nicolas. Polychromie gothique dans le chœur. Deux scènes représentant „Péchés Capitaux“ au mur nord au dessus du portail menant à la sacristie, état de conservation après nettoyage (photo documentaire de l'état de conservation). Désignations: hachures verticales espacées — manques en mortier; hachures verticales — manques en blanc de chaux avec peinture; hachures obliques paraissant fréquemment — manques en peinture

nie odczytanych motywach. Jej powstanie, jak się wydaje, związane jest z umieszczeniem nagrobka.

Ostateczne doczyszczenie odkrytego malowidła z pobiałej i zanieczyszczeń przeprowadzono przy użyciu drewnianych noży, miejscami przy pomocy miękkiego chlebowego i 2% roztworu wody amoniakalnej.

⁴ Wszystkie badania technologiczno-laboratoryjne przeprowadzono w laboratorium PKZ w Krakowie. Wykonała je mgr A. Nowak.

⁵ Do badań laboratoryjnych pobrano 11 próbek polichromii wraz z pobiałą i tynkiem: a) — tynk — przeprowadzono obserwację mikroskopową po roz-

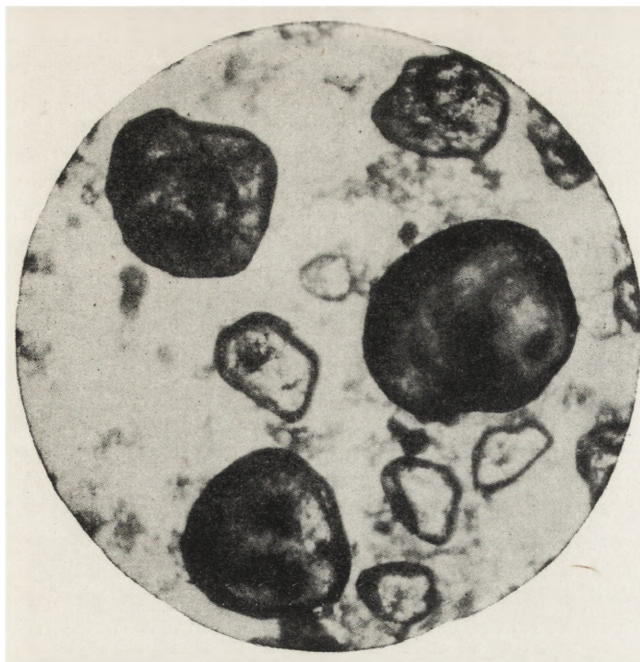
14. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia gotycka w prezbiterium. Fragment wyobrażenia św. Krzysztofa na ścianie północnej — stan zachowania po odsłonięciu spod tynków i pobiałej (zdjęcie z kalki dokumentacyjnej stanu zachowania). Oznaczenia: rzadkie kreskowanie poziome — ubytki zaprawy, kreskowanie pionowe — ubytki pobiałej z farbą, gęste kreskowanie ukośne — ubytki farby, krzyżykami oznaczono miejsca odspojenia tynków od podłoża, kółkami — miejsca pobrania próbek do badań (fot. autor).

14. Bejsce. Église St. Nicolas. Polychromie gothique dans le chœur. Fragment de la représentation de St. Christophe au mur nord — état de conservation après l'enlèvement de crépis et des blancs de chaux (photo documentaire de l'état de conservation). Désignations: hachures horizontales espacées — manques en blanc de chaux; hachures verticales — manques en blanc de chaux avec peinture; hachures obliques paraissant fréquemment — manques en peinture; endroits du décollage des crépis du fond marqués de croix; endroits du prélèvement d'échantillons marqués par des ronds

Poza sceną Sądu na ścianie wschodniej, częściowo w scenie Pokłonu Trzech Króli scenie Chrystus w studni na ścianie północnej oraz w scenie Zwiastowania na ścianie południowej (bardzo sporadycznie gdzie indziej) — tynki trzymają się podłoża dobrze. Powierzchnia malowana nie nosi śladów późniejszych przemałowań i retuszów. Stosunkowo liczne są natomiast drobne ubytki zaprawy, pobiałej i warstwy farby (il. il. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14).

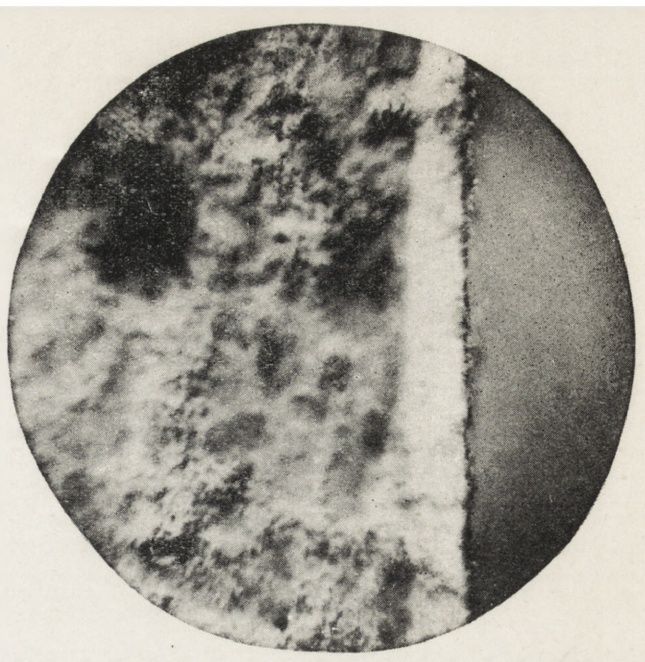
Wykonano badania próbek tynków, pobiałej, spoiwa i barwników warstwy gotyckiej⁴. Wykazały one, że warstwa tynku jest wapienno-piaskowa, stosunkowo twarda i mało porowata; stwierdzono w niej piasek rzeczny o ziarnkach drobnych, bezbarwnych o gradacji 0,3—0,5 mm (il. il. 15, 16). Innych dodatków nie wykryto^{5a}. Na tynku położona jest pobiała wapienna. Badania spoiwa i barwników ustaliły, że malowidło wykonano prawdopodobnie tech-

puszczeniu w 2n HCL. Reakcja na skrobię dała wynik negatywny. W sporządzonym wyciągu wodnym nie wykryto kationów sodu, potasu, amonu ani magnezu. Wykryto natomiast minimalną ilość siarczanów (wapnia), Zaprawa jest wapienno-piaskowa.

15. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Zdjęcie mikroskopowe zaprawy na ścianach prezbiterium — powiększenie 600 × (fot. K. Nowacki)

15. Bejsce. Église St. Nicolas. Microphoto du mortier dans les murs du choeur — agrandissement 600×

16. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Zdjęcie mikroskopowe przekroju próbki zaprawy z pobiałą i warstwą polichromii — powiększenie 600 × (fot. K. Nowacki)

16. Bejsce. Église St. Nicolas. Microphoto de la section d'un échantillon prélevé du mortier avec le blanc de chaux et une couche de polychromie-agrandissement 600×

niką wapienną, na podłożu wyschniętego już tynku, pokrytego następnie pobiałą,^b na której wyróżnić można szwy, świadczące o malowaniu dniówkami. Malowanie wykonano na mokrym podłożu. W warstwie koloru stwierdzono też minimalną ilość spoiwa organicznego, białkowego^c. Spośród barwników stwierdzono w brązach barwnik żelazowy, a poza tym czerwień żelazową i czerń organiczną, prawdopodobnie kostną^d.

Na warstwie polichromii gotyckiej znajdują się później malowane zacheuszki⁶ przy zastosowaniu najprawdopodobniej techniki wapiennej i barwników: czarnego, czerwonego i niebieskiego⁷.

Po pracach na sklepieniu polegających w tej fazie na uzupełnieniach ubytków ciastem wapienno-piaskowym, przystąpiono do odsła-

niania ciosu. W trakcie tych prac odkryto kilkanaście dobrze zachowanych znaków kamiennarskich (il. 17). Występowania polichromii nie stwierdzono poza jej minimalnymi resztkami na podłuczcu tęczy. Zabieg odsłaniania wykonano młoteczkami i drewnianymi nożami, a doczyszczono miękkimi szczotkami.

U nasady zeber pod wspornikami odkryto 6 zamurowanych wnęk oraz dwie również częściowo zachowane na łuku podtęczowym, przeznaczone pierwotnie do ustawiania figur. Odsłonięte w 1959 r. w trakcie robót przy ustawianiu ołtarza dwie wnęki są dobrze zachowane. Posiadają oryginalne konsole i baldachimy (il. il. 1, 2). Wnęki obecnie odkryte zachowały tylko ślady elementów dawnego wystroju⁸.

^b pobiała — spoiwa organicznego nie wykryto. Przy obserwacji mikroskopowej w powiększeniu 600-krotnym nie wykryto kredy. Przyjęto więc użycie pobiałki wapiennej.

^c warstwa malarska — badano spoiwo i barwniki. Ilość spoiwa organicznego jest niewielka. W reakcji na węglowodany wynik negatywny, co wyklucza kazeinę.

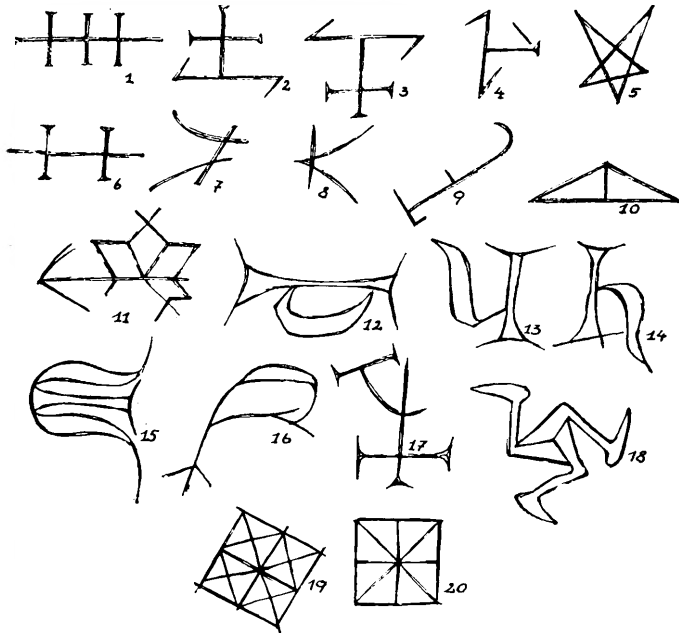
^d barwniki — brunatny (próbki pobrane ze sceny św. Krzysztofa, Grzechów głównych, Zwiastowania i aureoli anioła w scenie Sądu. (Próbka barwnika rozpuszcza się w 2nHCL b. słabo; w reakcji na żelazo z $K_4(Fe(CN)_6)$ zabarwienie na kolor niebieski, powstaje błękit pruski $(Fe_4(FeCN)_6)^3$; czerwień — (próbki z Grzechów głównych, Zwiastowania i sceny Sądu) — w reakcji na żelazo wynik pozytywny (czerwień żelazowa); czerń — (próbki ze ściany wschodniej — sceny Sądu oraz ze sceny Zwiastowania na

ścianie południowej), próbkę spalono z dostępem powietrza. W wyniku spalania powstał biały osad. Na żelazo wynik negatywny. Wniosek: czerń organiczna, prawdopodobnie kostna.

⁶ W dolnej partii sceny ze św. Krzysztofem — 1 z lewej strony sceny Chrystus w studni — 1, na scenie Pokłonu Trzech Króli (ściana południowa) — 1, na scenie Wniebowstąpienia — 1.

⁷ Badania na spoiwo: w reakcji na białko wynik negatywny, na węglowodany — negatywny. Badany barwnik niebieski: w reakcji na miedź stwierdzono związek miedziowy-azuryt $(2Cu CO_3 \cdot Cu(OH)_2)$.

⁸ We wnękach tęczy od 3/4 ich wysokości odkryto ślady głębszych otworów, które były prawdopodobnie wybite w związku z późniejszą konstrukcją belki tęczowej, o czym świadczyłyby znalezione w otworach, zamurowane potem cegłą, resztki spróchniałego drewna.

17. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Znaki kamieniarskie, odkryte podczas prac konserwatorskich przy polichromii w prezbiterium. Znak nr 9 na łuku tęczycy, nr 18 na żebrze sklepienia, pozostałe w glyphach okien (rys. autor).

17. Bejsce. Église St. Nicolas. Marques sur pierres découvertes pendant les travaux de conservation de la polychromie du chœur. Marque no 9 — dans l'arc no 18 — dans la nervure de la voûte; le reste — dans les baies des fenêtres

Dalsze prace konserwatorskie polegały na zabezpieczeniu obrzeży w miejscach odstawania zaprawy od ściany, uzupełnieniu ubytków zaprawy i wapiennych pobiał. Partie odstającego tynku wiązano z podłożem zastrzykami dyspersji polioctanu winylu (woda destylowana, miazka piasek rzeczny i polioctan). Same obrzeża zabezpieczono zaprawą ze starego wap-

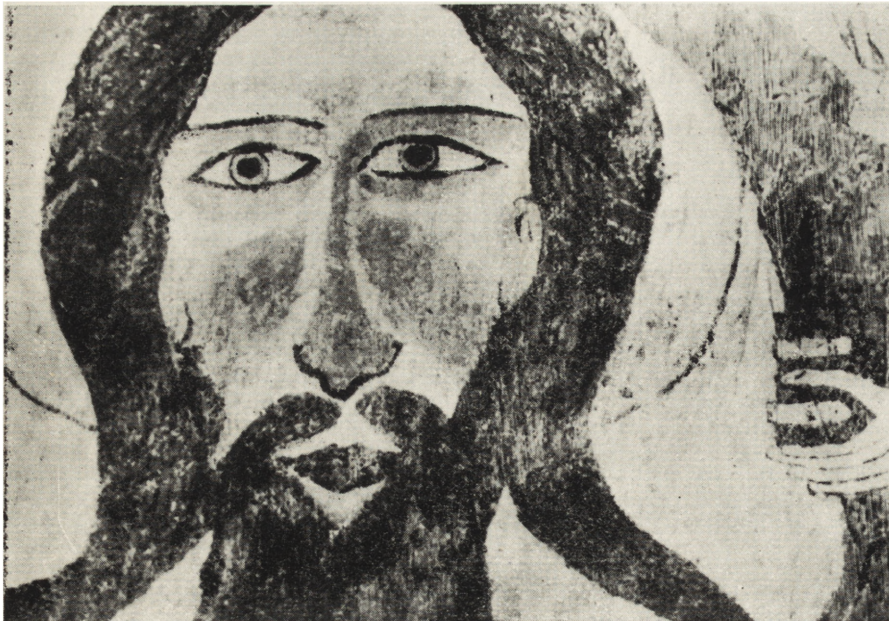
na i piasku. Podobną zaprawą wypełniono ubytki tynków w płaszczyźnie malowidła. Do pobiał, używanej w miejscach uzupełnień jej większych braków, dodawano niewielką ilość dyspersji wodnej polioctanu winylu dla wzmocnienia jej spoiwości i zabezpieczenia przed wytieraniem, zwłaszcza w dolnych partiach ścian.

Poza sceną ze św. Krzysztofem, gdzie jako spoiwa do farb w proszku (Le Franc) przy punktowaniu użyto kazeiny wapiennej, pozostała część polichromii punktowano spoiwem sporządzonym z polioctanu winylu i wody destylowanej. Punktowano w zasadzie wszystkie większe ubytki farby, jeśli rysunek nie budził wątpliwości, pomijając wszystkie miejsca takie wątpliwości nastroczające, jak napisy, większe wykruszenia z rysunkiem lub kolorem itp. Miejsca uzupełnień są nieco jaśniejsze od oryginału i z bliskiej odległości wyraźnie czytelne ze względu na pionową kreskę, którą przy punktowaniu konsekwentnie stosowano (il. il. 18, 19, 20, 21).

Malowany watek ceglany punktowano analogicznie. Stan zachowania po odczyszczeniu jego powierzchni okazał się bardzo dobry. Uzupełnienia obejmują tam ok. 5—7^oo.

Na polach sklepienia położono kolor jednolity, dostosowując go w walorze i barwie do zachowanych resztek polichromii XVII-wiecznej(?) Jako spoiwa użyto kazeiny wapiennej⁹. Na metalowych klamrach żeber usunięto pobiał, żelazo odczyszczone z rdzy środkiem chemicznym i zabezpieczono przed dalszą korozją warstwą powłokową. Otwory w wątku ceglany w postaci braku pojedynczych cegieł (po rusztowaniu gotyckim) zastąpiono luźno wsuniętymi kawałkami cegieł bez zaprawy.

⁹ Projektowane przez wykonawców rozwiązanie kolorystyczne zatwierdzone zostało komisyjnie w dniu 8 VIII. Skład Komisji — patrz przypis 2.

18. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia gotycka w prezbiterium. Fragment wyobrażenia św. Krzysztofa na ścianie północnej — stan po konserwacji; widoczne miejsca punktowane, odróżnione za pomocą kreskowania (fot. autor)

18. Bejsce. Église St. Nicolas. Polychromie gothique dans le chœur. Fragment représentant St. Cristophe au mur nord — état après les travaux de conservation; les endroits pointés se distinguent par des hachures

19

20

21

19. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia gotycka w prezbiterium. Fragment sceny „Wjazd do Jerozolimy“ na ścianie północnej — stan po konserwacji (fot. autor)

19. Bejsce. Église St. Nicolas. Polychromie gothique dans le chœur. Fragment de la scène „Entrée à Jerusalem“ au mur nord — état après les travaux de conservation

20. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia gotycka w prezbiterium. Zwieńczenie ściany po stronie północnej obok tęczy — stan po konserwacji (fot. autor)

20. Bejsce. Église St. Nicolas. Polychromie gothique dans le chœur. Couronnement du mur de la partie nord à côté de l'arc — état après les travaux de conservation

22. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Wnętrze prezbiterium — stan po konserwacji (fot. autor)

22. Bejsce. Église St. Nicolas. Intérieur du chœur — état après les travaux de conservation

21. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia gotycka w prezbiterium. Fragment sceny „Zwiastowania“ na ścianie południowej (postać anioła) — stan po konserwacji (fot. autor).

21. Bejsce. Église St. Nicolas. Polychromie gothique dans le chœur. Fragment de la scène „l'Annonciation“ au mur sud (figure d'un ange) — état après les travaux de conservation

23. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia gotycka w prezbiterium. Scena „Chrystus w studni“ na ścianie północnej — stan po konserwacji (fot. autor)

23. Bejsce. Église St. Nicolas. Polychromie gothique dans le chœur. Scène „Vir Dolorum“ au mur nord — état après les travaux de conservation

24. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia gotycka w prezbiterium. Scena z cyklu „Grzechów głównych“, „INVIDIA“(?) — stan po konserwacji (fot. autor)

24. Bejsce. Église St. Nicolas. Polychromie gothique dans le chœur. Scène du cycle „Péchés Capitaux“. „Invidia“ (Jalousie) — état après les travaux de conservation

26. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia gotycka w prezbiterium. Scena „Sądu“ na ścianie wschodniej — stan po konserwacji (fot. autor)

26. Bejsce. Église St. Nicolas. Polychromie gothique dans le chœur. Scène du „Jugement dernier“ au mur Est — état après les travaux de conservation

Przechodząc do końcowych prac w dolnych partiach ścian, poniżej strefy polichromii, na nowej warstwie tynku, wprowadzonej w miejsce cementowej, położono dwie warstwy cienkiej pobiałej wapiennej oraz kolor nawiązujący do ogólnego tła polichromii o ciemniejszym minimalnie walorze (il. 22).

Przy usuwaniu warstwy zaprawy cementowej odsłonięto dwie murowane wnęki: jedną pod oknem ściany północnej, z kamiennymi, profilowanymi obrzeżami, drugą większą bez obrzeży pod oknem ściany południowej¹⁰.

¹⁰ Zasadnicze prace konserwatorskie zakończono 12 września 1964 r. Ich inwestorem była parafia rzym.-kat. w Bejscach. Wykonawcy prac poczuwają się do obowiązku złożenia wyrazów uznania ks. prob. P. Pytłowskiemu za zrozumienie zabytkowej rangi obiektu i pełne zaangażowanie się w organizację prac i ułatwienie ich przeprowadzenia swoją postawą. Z przebiegu robót wykonano następującą dokumentację: a) dziennik prac (z opisem stanu zachowania, charakteru, przedmiotu i rodzaju zabiegów, wykazem zmian temperatury i wilgotności, tablicą znaków, napisów itp.), b) kolorową dokumentację rysunkową stanu zachowania polichromii po jej odsłonięciu w skali 1:1 (na kalkach technicznych), c) zdjęcia fot. z przebiegu prac, d) rysunek rozwinięcia ścian w skali 1:20 z oznaczeniem zasięgu polichromii i jej treści, wątku ceglano i ciosu, e) badania technologiczno-laboratoryjne zaprawy i barwników polichromii gotyckiej oraz zacheuszków.

25. Bejsce. Kościół św. Mikołaja. Polichromia gotycka w prezbiterium. Scena z cyklu „Grzechów głównych“, „ŁAKOMSTWO“ — stan po konserwacji (fot. autor)

25. Bejsce. Église St. Nicolas. Polychromie gothique dans le chœur. Scène du cycle „Péchés Capitaux“, „La Gourmandise“ — état après les travaux de conservation

Treść polichromii

Treść malowideł prezbiterium związana jest z historią Odkupienia. Od zasady tej odbiegają dwa tematy: św. Krzysztof i Grzechy główne. Cykl tematyczny rozpoczyna się sceną Zwiastowania na ścianie południowej. Następną sceną jest Pokłon Trzech Króli. Scena ta rozbita jest wmontowanym w XIX w. nagrobkiem, który spowodował zniszczenie jej środkowej partii. W dalszym ciągu na ścianie południowej w strefie scen poprzednich, znajduje się Biczowanie, Ukrzyżowanie, Ecce Homo i prawdopodobnie Wniebowstąpienie. Ostatni z wymienionych tematów zachowany jest najgorzej, dlatego jego czytelność jest poważnie utrudniona.

Na ścianie północnej od lewej znajduje się duża postać św. Krzysztofa niosącego na ramionach Dzieciątka, poniżej Pokłon Trzech Króli, ponad nim Wjazd do Jerozolimy, nad portalem zakrystii Grzechy główne i Ostatnia Wieczerza. Już poza nagrobkiem E. Firlejówny Chrystus w studni z symbolami męki (il. 23). Każda scena na ścianie północnej (z wyjątkiem Chrystusa w studni) wydzielona jest malowanym obramieniem.

Grzechy wyobrażone są przez zwierzęta z siedzącymi na nich postaciami kobiecymi. Każda scenka wydzielona jest osobnym obramieniem i zaopatrzona w wyjaśniający napis w języku łacińskim. Nie wszystkie napisy są już

dziś wyraźnie czytelne. Ich kolejność jest następująca: 1) — INVIDIA (il. 24), 2) — ..?...BIA, 3) — ACEDIA (?), 4) — LUXURIA (?), 5) — GULA (il. 25), 6) — SUPERBIA, 7 — IRA. Ostatnia ósma, częściowo tylko zachowana, scena przedstawia Chrystusa z krzyżem na ramionach jadącego na apokaliptycznym zwierzęciu. Krzyż podtrzymuje ulatujący anioł. Napis u góry nieczytelny. W scenie Chrystus w studni, stojąca, obnażona postać Zbawiciela z rękami skrzyżowanymi na piersiach otoczona jest symbolami męki. Za Chrystusem zarysowana sylwetka krzyża. Nieco poniżej jego ramion dwie małe główki łotrów, jedna z nakryciem głowy, druga (po prawej stronie) z aureolą (il. 23).

Na ścianie wschodniej, za ołtarzem głównym, znajduje się duża, centralna scena Sądu. Chrystus, siedzący na obłoku z dwoma mieczami w ustach i odsłoniętą spod szat raną piersi, zajmuje miejsce środkowe. Po bokach na niższym obłoku z jednej strony klęczy M. Boska z drugiej św. Jan. Obok nich stoją dwaj aniołowie po jednym z każdej strony (il. 26).

Polichromia malowana jest linearnie, zupełnie płasko, bez śladów modelunku, na jednolitym, neutralnym tle o kolorze wełny owczej. Rysunek wykonany brązem i czernią. Niektóre partie jak włosy, aureole a czasem szaty (głównie w scenie Sądu) wypełnione są jednolicie kolorem (brąz, czern, czerwień).

mgr kons. Józef Furdyna

TRAVAUX DE CONSERVATION DES PEINTURES MURALES DANS LE CHOEUR DE L'ÉGLISE ST. NICOLAS À BEJSCE

L'église gothique à Bejsce fut construite vers la fin du XIVme siècle en brique avec éléments en pierre de taille (nervures de voûte, clefs, arcs du transept, baies de fenêtres etc.). La polychromie gothique a été découverte en automne 1963 sous deux couches de crépi et sous environ sept couches de blanc de chaux. Elle s'étend sur une surface de 34 mètres carrés, et, à l'exception de la place occupée par le tombeau de E. Firlej, style renaissance, la polychromie même est restée en principe intacte. Elle représente l'histoire de la Rédemption dans les scènes suivantes: Annonciation, Adoration des Rois Mages, Flagellation, 2 Crucifixion, Ecce Homo, Ascension (mur sud), puis, Adoration des Rois Mages la Cène, Vir Dolorum (mur nord). Au mur et dans le fond du maître-autel se trouve la scène du Jugement dernier. La scène des Péchés Capitaux et la peinture de St. Cristophe s'apparentent de loin à la base thématique générale. Les travaux de conservation consistaient dans le détachement des couches de crépi et du blanc de chaux de la peinture, dans les travaux de conservation eux-mêmes et dans la restitution de son caractère primordial. Les manques du crépi étaient remplis de mortier calcaireux et les pertes en polychromie étaient pointées d'une raie verticale par des pigments en poudre à base du liant du polyacétate de vinyle. On s'est abstenu de pointer les fragments contestables au

point de vue de leur couleur ou dessin. Les crépis se détachant du mur ont été fixés à l'aide d'injections d'une dispersion du polyacétate de vinyle. La polychromie est étendue sur un crépi dur, peu corrosif. Elle est effectuée à base du blanc de chaux humide en appliquant probablement la technique calcaire avec addition minimale du liant organique. On peut discerner dans la couche du crépi des lignes d'intersection qui permettent d'attester que les travaux de peinture ont été exécutés à la journée. Au dessus de la polychromie on remarque une trame en brique avec des joints recouverts de couleur blanche. Au cours de travaux on a dévoilé des niches maçonnées dans les murs et les arcs, ainsi qu'une dizaine de marques sur pierres. On a enlevé le retable du maître-autel et deux épitaphes du XIXme siècle. À la voûte, deux voussures ont conservé des fragments de la polychromie du XVIIme siècle et le reste des surfaces a été recouvert d'une couleur uniforme. En résultat de travaux de conservation, la documentation suivante fut établie: relevé des travaux, dessins illustrant l'état de conservation à l'échelle 1:1, photos et essais techniques de laboratoire. Les travaux furent effectués par M. Joseph Furdyna et M. Jacques Radołowicz en été 1964. La polychromie découverte à Bejsce présente une oeuvre d'art de plus grande valeur appartenant au décor gothique des intérieurs religieux en Pologne.